

עורכם כדי שיעשו מה שיעשו אחר הצורך הנדון ובמיוחד, ואחר יעשו מה שיעשו... סוף דבר הכל לשם שמים ולבער הרע מקרבכם אחר אשר ראיתם שיש צורך בדבר, ואתם ירא אלקים תצא את כלם".

המצאות החברתית שבאותן עיירות שבסביבת טולידן, המצודה את חכמי טולידן לפני דילמה קשה: אם לקיים שיפוט יהודי בעירות הללו אעפ"י שאין אפשרות להרכיב אפילו בית-דין של הדינות, המלא אחר הדינות, שלפחות אחד מהם יהיה "גמירי", או שבמצב חברתי מיוחד זה מוטב לפנות לבית-המשפט הנוכחי מאשר לקיים שיפוט, שממילא לא יהיה מבוסס על דיני ההלכה, כיוון שאיש מבין ה"שושנים" אינו יודע את ההלכה. הרשב"א פסק, שיש לבחור בדרך של שיפוט יהודי, שיעשה על ידי אנשים הנגזרים וישרים לפי שיקול דעתם והנבחרים בנסיבות כל עניין ועניין, וכלבד שתלשטר האוטונומיה השיפוטית העברית. והמדרבנן היה הן בשיפוט אורחתי והן בשיפוט פלילי, אלא שהרשב"א מזהיר שבעניינים פליליים עליהם להזיז חוקים יותר ושקולים כפסקתם.⁸⁰

80 ההנמקה ההלכתית-משפטית לחקופו של בית-דין זה של הדינות — והפעם הדינות ממש שאינם יודעים דבר ולא ולא חצי זכר מדין תורה — היא על יסוד פירוש של הרשב"א למוסד השיפוט "ערכאות שבטוריא" המובא בסנהדרין, כה, א. שכתוב על ליינים יהודים שאינם יודעים דין תורה, וממילא אינם דנים לפי ההלכה; על דיינים של מוסד שיפוט זה נאמר בסוגיה שם כפי ההנמקה — החלקה על רבי מאיר — שבעל הדין אינו יכול לפסלם "שלא כל הנמנו שקופסל דין שהמחזהו רבים עליהם" (= את ההיטות) אנשי העיר — מותר, ואין אחד מהם יכול לפסל, דהיינו ערכאות שבטוריא. פירוש זה לענין ערכאות שבטוריא משומע גם מרש"י, סנהדרין, שם, ד"ה בערכאות שבטוריא: "שלא היו בקיאים בדין תורה", וכן משמע מה"ר"ן סנהדרין, ואינו ראויים לדון לפי שאינם בקיאים אלא שהמחזהו שבטוריא שלא היו בקיאים כלל" וכן הוא בירושלמי סנהדרין, פ"ג, ה"ב; י"ד, א (פ"ג, ה"ב; א, א), שמעמיד ערכאות שבטוריא לעומת שיפוט לפי דין תורה: "ויש לקיש אמר בערכאות עור שור" מה"ר"ם מפדואה, מג: "והוא הערכאות שבטוריא היינו ביודע שלשלתם הם יושבי קהנות ולא קבל ראי שמת שום אחד מהם מחכמים, באנו למחלוקת ר"מ וחכמים, מאחר דנמננו שיש להם החרגל לבר שחורגלו לדון, ולזה חכמים וחכמים, ואולי הם נחשבים כאילו קבלום ובעלי דינין עליהם מאחר שותם ממונים לדון". מרחיק לכת הוא פירוש של המאירי, סנהדרין, שם (מה"ר סופר, ע' 78): "בערכאות שבטוריא שלא היו בקיאים בדין תורה, אלא שדגו לאמור הדעת ובהקשרים גממנים", והינו שלא רק שלא דנו לפי דין תורה, אלא שדגו לפי חוקים ונמלטים אחרים; ושם בהמשך הדברים (עמ' 79) מסיק המאירי: "שהוא מאותם שמתחננו רבים דרך תהמה מדינת כתר שבאנו בערכאות שבטוריא", וראה חזון אש, סנהדרין, סימן טו, ד, שסובר שבגמרא משמע שדין בערכאות שבטוריא הוא "דין

ענייני המשפט הפלילי.⁸¹ לבית-דין של הדינות נמסרה גם הסמכות לכפות על בעלי-הדין להופיע לפניו.⁸² מוסד זה של שלושה הדינות נתקבל לחלק מהותי של המשפט העברי בכל התקופות שלאחר מכן.⁸³

העברית הניעה את חכמי ההלכה בתקופה שאחר החלמוד להתיר מנינים של שלושה הדינות לשמש כבית-דין, ואפילו אין בהם אחד שהוא "גמירי", אם באותו מקום לא מצוי אף אחד, המלא אחר דרישת מינימלית זו.

על מפנה מהותי זה ועל הרקע החברתי שהביא לכך מצויה בדינו שאלה ותשובה מעניינת מאת ר' שלמה בר' אברהם אדרת (הרשב"א), גדרל חכמיה ומנהיגיה של יהדות ספרד במאה השלוש-עשרה.

והו השאלה שגשאל הרשב"א מאת ר' יעקב ו' קדישא מטולידן:⁸⁴

"הודיעני: מה שאמרו כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרת;⁸⁵ כיצד נעשה בעירות שאין שם מי שיודע אפילו אות אחת ואנו צריכין להעמידו לדון ולפשר על כרחו של בעל דבר, ואם לא נעמיד נמצאו הולכים לערכאות של נכרים ורבו האנסין... כי דרך העיר הואת לשלוח חקונים שבעיר הואת והם מומנים זקנים במקום אחר לדון דיני ממונות ודיני נפשות. אם נסכים עמכם או לאו?"

ומשיב הרשב"א:

"שורת הדין אי אפשר להעמיד דיינין שאינם מומחין שלא מדעת בעלי הדין... על כן צריכין אותם למנוחם לדעת אנשי העיר ואף על פי שאינם בקיאים, שהכל לפי שעה, וכל מעשך יהיו לשם שמים... ומכל מקום צריך לבדוק אחר אנשים כשרים יראי אלקים שונאי בצע ואנשי מביני מדע, ולדיני נפשות צריך שיהיו נזהרין לעשות בהסכמות זקני

75 שם, כמשך הזמן היו בשפותם של בחי דין של הדינות גם עניינים פליליים; וראה להלן, בהמשך הדברים.

76 רא"ש, שם, סימן ב; ותוספות, סנהדרין ה, א ד"ה דן אפי' יהודי; טור ח"מ, ג, ב; שו"ע ח"מ, ג, א; וראה באנציקלופדיה תלמודית כרך ג, עמ' קנו (ערך "בית דין") מובאת דעת אחרות בעניין.

77 טור ושו"ע, ח"מ, ג, א. וראה בהידושי ה"ר"ן, סנהדרין, ב, ב, ד"ה וברין הוא דליבעי מומחין, מושג ד"ר חנינא, שמקשה מניסיון, פת, ב: "לפניהם ולא לפני הדינות" על מסקנת הסוגיה הדינית ששלוחה הדינות מוסמכים לדון, ומיישב שהדינות של רב יוסף בגיטין שם, "אין שלוחה יהיה עבדינו" מטביר תקנת חכמים לדון בפני שלושה הדינות. עיי' שם. על עוד שבת-דין של הדינות נבדל מביית-דין של דיינים מומחים בלבד, שאם טעה בית-דין של הדינות חייב הוא לפנות את תנאי שגורם כתוצאה מהטעות. ראה סנהדרין ו, א; טור ח"מ, כה, א; שו"ע ח"מ, כה, ג.

78 שו"ת הרשב"א ח"ב, רא.

79 סנהדרין ז, ב.